

Překlad Mgr. Michaela Řihánková

POSTOJ EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI PRO PREVENTIVNÍ VÝZKUM (DÁLE EUSPR) K NEEFEKTIVNÍM A POTENCIONÁLNĚ ŠKODLIVÝM PŘÍSTUPŮM V PREVENCÍ LÁTKOVÝCH ZÁVISLOSTÍ

Chovej se eticky: vyhni se ubližování, používej vědu

EUSPR se obává takzvaných preventivních strategií, které jsou založeny převážně na poskytování informací adolescentům a mladším dětem o rizicích a nebezpečích látkové závislosti. Zprávy z Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogové závislosti (EMCDDA) ukazují, že tyto přístupy jsou v Evropě využívány ve velkém rozsahu. Zvláště kontroverzní formy takových informačních přístupů jsou tzv. Šokové taktiky, při kterých se dětem a dospívajícím ukazují silné obrázky a sdělení o důsledcích užívání látek. Jsme tímto znepokojeni, protože to nejsou jen neefektivní a nákladné metody, ale mohou být také škodlivé a vyvolat opačné reakce než bylo záměrem. Svědectví bývalých drogových uživatelů nebo divadelní hry zaměřené na prezentaci extrémních následků látkového užívání probíhají v mnoha zemích. Jedním z nejvíce uváděných příkladů takových přístupů je program „Revoluční vlak“. Jedná se o speciálně vybavený funkční vlak, který údajně používá interaktivní metody- vzdělávání konkrétních cílových skupin mládeže ve věku 12 - 17 let, působící na všechny lidské smysly, aby se změnilo chápání dospívajících v oblasti legálních i nelegálních drog. Skupina mladých lidí, kteří jsou prováděni tímto vlakem, by měli „zažít“ nejhorší následky látkového užívání prostřednictvím audio-vizuálních technik.

Cílem EUSPR je již přes 20 let identifikovat důležité pokroky a poznatky v oblasti prevence a aplikovat je do praxe napříč Evropou. Její členové – vědci, praktici a politici zapojení do vědecky založené, bezpečné prevence, jsou z celé Evropy. Víme, že to, že děti něčemu porozumí, neznamená, že následně změní své chování. Víme také, jak je těžké prokázat efektivitu prevence ve smyslu změny chování a jak těžké je vyvinout efektivní intervenci a následně ji aplikovat do praxe v co nejširším měřítku.

Jsme také srozuměni s tím, jak mohou být slova v této oblasti zavádějící. Velmi často jsou tvrzení jako: „líbilo se mi to“, „byli tím ohromeni“ považovány za důkaz efektivity. Zároveň jsme zklamáni z toho, že vyzkoušené a testované metody k tomu jenmň přimět mládež, aby jednala zodpovědně v dlouhodobé perspektivě, zůstávají často mimo pozornost praktiků a nejsou užívány.

Z toho důvodu:

Rozumíme, že je přitažlivé „něco dělat“

1. Chápeme, že osoby s rozhodovací pravomocí, zejména na místní a regionální úrovni a s politickým mandátem, rádi investují spíše do zásahů, které veřejnosti přinášejí silné, viditelné a přitažlivé sdělení, že „se konečně něco děje“; a právem do nich chtějí zapojit občanské organizace na různých úrovních.
2. Chápeme, proč rodiče, školské úřady, političtí představitelé a policie často považují tuto myšlenku za velmi přitažlivou a věrohodnou: že někteří mladí lidé začnou užívat návykových látek z důvodu nedostatečné informovanosti, a protože nebyli dostatečně upozorněni na nebezpečí související s užíváním těchto látek.
3. Chápeme, že i odborníci v jiných oborech, jako je medicína, farmakologie nebo politické vědy, jsou často přitahováni myšlenkou, že zejména mladí lidé jednájí proti zavedeným konvencím, protože jim nebyly správně sděleny informace o nebezpečích látky, nebo ne těmi správnými lidmi, ne věrohodně a vědecky, nebo ne právě nejatraktivnějšími a nejmodernějšími technikami.

Tyto tři věrohodné předpoklady skutečně využívají zastánci informativních a děs-vyvolávajících intervencí, přičemž Revoluční vlak je pouze jedním, byť velmi sofistikovaným příkladem. Zastánci těchto přístupů mají také tendenci tvrdit, že jsou velmi účinné a byly vědecky vyhodnoceny.

Před mnoha lety bývalo také běžné myslet si, že uvěznění uživatelů drog by mohlo odradit mladé lidi od užívání nebo, že by měli rodiče své potomky učit, jak pít alkohol. Ačkoliv se to zdá být myšlenka logická, věda dokázala, že je zcela chybná.

Podporuje věda atraktivitu?

Mnoho studií se pokoušely identifikovat rizikové faktory, které vedou k látkovému užívání,

Nedostatek informací a nedostatek ostražitosti se v systematických studiích neukázaly jako rizikové faktory. Některé studie dokonce naznačují, že úroveň informací může být spojena se zvýšeným užíváním látek. Nedostatek informací není tím, co způsobuje, že mladí lidé užívají drogy. Můžeme předpokládat, že lékaři - nejvíce ze všech lidí - jsou si vědomi zdravotních důsledků kouření tabáku. Přesto, významné množství z nich (například 25% v Itálii) kouří.

Neurovědy ukazují, že zejména takové projevy, jako jsou obtíže při udržování kognitivní, afektivní a behaviorální kontroly, vedou jak k včasnému zahájení užívání látek, tak k rychlé eskalaci do problémového užívání.

Šoková taktika a vzrušení ze strachu tedy pravděpodobně budou skutečně inspirovat právě ty, kteří jsou přitahováni rizikem, nebezpečím a novými zážitky. Připomínáme čtenářům efekt knihy a následně filmu Christiane F. „My děti ze stanice ZOO“. Enormní úspěch této knihy mezi teenagery a její zveřejnění v roce 1975 byl provázen nečekaným nárůstem uživatelů heroinu v Německu.

Neuropsychologie vysvětluje, proč poskytování informací neodradí mladé lidi od užívání drog a dalšího problémového chování. Důvodem je jejich věk, ve kterém je chování ovlivňováno spíše sociálním kontextem než individuální volbou. Adolescenti odpovídají mnohem intenzivněji na emoční a sociální podněty, a jsou více náchylní k názorům svých vrstevníků. Hledání odměn (zážitků) se zesiluje v přítomnosti jejich vrstevníků, když je stimulován socio-emoční systém mozku. Souhra těchto procesů vysvětluje, proč adolescenti riskují, např. Formou drogového užívání častěji v prostředí svých vrstevníků. Kromě toho může neurobiologická nerovnováha vést ke zhoršenému posouzení rizika. Zdá se proto, že je běžné, biologicky řízené, a do jisté míry nevyhnutelné a evolucioní podmíněné, že jsou adolescenti náchylní k rizikovým experimentům během adolescence. Zralý úsudek potřebuje k vyvinutí čas, a proto je nepravděpodobné, že by strategie založené na jednoduchém poskytování informací (kognitivně- informativní) dělaly adolescenty moudřejšími, méně impulzivními a krátkozrakými ve smyslu domyšlení následků svého jednání.

Proto upozorňujeme na to, že celá koncepce návrhů, jako je Revoluční vlak, je založena na chybném předpokladu, že užívání drog v adolescenci (způsobené impulzivitou, sociální interakcí a automatickými procesy) může být ovlivněno informativním a kognitivním procesem samotným, přesto, že je tvůrci Revolučního vlaku uvedeno, že strach vyvolávající scény by měly být s cílovou skupinou dále diskutovány a dány do širšího kontextu při další práci s tématem.

Důrazně připomínáme čtenářům, že „efektivní“ v prevenci obvykle znamená, že daná intervence nebo strategie byla testována a ověřována velkým množstvím výzkumných metod, a byl tak potvrzen její potenciální pozitivní vliv na změny chování a zdraví participantů. Intervence, které nemohou prokázat změny v chování jako např. snížení užívání drog, lepší sociální dovednosti, více komunikace a lepší schopnost sebekontroly, jednoduše nemohou být považovány za efektivní.

Rovněž bychom rádi poznamenali, že všechny definice „dobré praxe“ vyžadují intervence a strategie, které mají za cíl změnu chování cílové skupiny a jsou založeny na spolehlivém „logickém modelu“, „teoretickém modelu“ nebo „teorii změny“. Informativní intervence jako je např. Revoluční vlak nebo další „šokové taktiky“ nesplňují tyto kritéria, a jsou tak postaveny na mělkém základu.

Pokud by byly tvrzení jako „líbilo se jim to“, „byli nadšeni“, „chtěli se dozvědět ještě více“, „pamatovali si to“ spolehlivými argumenty pro efektivitu, potom také samotné užívání drog musí být považováno za vědecky ověřené, protože uživatelé uvádí to samé o drogovém užívání. Taková tvrzení podávají spíše informaci o spokojenosti nebo „líbivosti“, nikoliv o efektivitě, a proto o úrovni efektivity nic nevyovídají. To stejné může být řečeno o úrovni implementace: že pokud je program velmi užívaný a poptávaný, nemusí to vypovídat o jeho vlivu na chování mladistvých.

Vyvarujte se působení „škod“

Je také velmi důležité upozornit na to, že některé preventivní přístupy mohou být škodlivé např. tím, že mohou dokonce zvýšit zájem o užívání návykových látek nebo jej prohloubit. Také v dalších oblastech prevence „Scared straight“ a dalších programech založených na návštěvě vězení, u kterých se předpokládá, že konfrontace mladých lidí s reálnými následky kriminálního chování sníží riziko, že se tak budou chovat také. Preventivní věda ukázala, že tyto intervence jsou nejen neefektivní, ale mohou i riziko spáchání zločinu u mladistvých dokonce zvýšit. Jedním, obzvláště dobře prozkoumaným příkladem škodlivého efektu, je kampaň americké vlády o užívání konopí z roku 2003. Stejně jako Revoluční vlak a podobné intervence, byla založena na obrazovém obsahu, který vypovídal o tom, jak se konopí užívá a s jakými následky. Tato kampaň sice měla nulový efekt na zahájení užívání konopí, ale posílila ochotu jej vyzkoušet mezi nejvíce „nevinnými“- těmi, kdo o něm dosud neslyšeli. K tomu došlo, protože kampaň předpokládala, že jej užívání téměř každý (princip normativity).

Jedním z klíčových závěrů Revolučního vlaku je například to, že dochází k velkému nárůstu v užívání drog napříč Evropou. Přitom objektivní, spolehlivá a ověřitelná data plynoucí z výzkumu EMCDDA, dokazují, že tento závěr není pravdivý pro většinu zemí Evropy a většinu užívaných návykových látek. Může se jednat pouze o dobrou taktiku prodeje, ale i dobře mířené informativní intervence mohou být škodlivé. Můžeme tedy vidět nepřímý důkaz škodlivosti, i přesto, že Revoluční vlak nebyl sám o sobě hodnocen (ve smyslu testování spolehlivými vědeckými metodami).

Ve světle předchozích preventivních studií, které vyústily v nárůst drogového užívání, jsme nuceni připomenout čtenářům, že většina prevence se zaměřuje převážně na jednotlivce, často na nezletilé, kteří výslovně nevyjádřili svůj souhlas nebo zájem na přijetí konkrétní intervence. Kromě etických problémů jako je poskytování intervence mladistvým bez jejich přímého souhlasu, existuje ještě větší problém- a tím je jmenovitě naše odpovědnost jako dospělých zajistit, že jakákoliv intervence zaměřená na naše děti a dospívající je přinejmenším neškodlivá.

Z toho důvodu urgujeme vedení školy a ty, kteří mají rozhodující pravomoce, k zavedení jednoduchých pravidel:

- zahajovat intervenci pouze v případě, že existuje jasný důkaz ověřený spolehlivými výzkumy o pozitivním vlivu na změnu chování
- pokud není efekt dané intervence na změnu chování plně vědecky prokázán, ale pouze „přislíben“, je třeba je aplikovat s opatrností a následně jej opakovaně evaluovat
- neaplikovat intervenci pokud existuje byt jen velmi malé pravděpodobnost, že může být potenciálně nevhodná či škodlivá. Příklady škodlivosti mohou být: zvýšení zájmu o užívání, posílení přesvědčení, že užívání návykových látek je normální/běžné, posílení atraktivitu užívání. Nevhodné jsou také intervence, které nepřímou ukazují, jak drogu užívat.

Proto také apelujeme na rodiče a učitele, aby byli velmi kritičtí a věnovali pozornost preventivním aktivitám, jímž jsou jejich děti vystavovány. Stejně jako by nechtěli, aby byly jejich děti ošetřeny neškoleným zdravotnickým personálem, měli by i aktivně oponovat každé intervenci, které jsou jejich děti vystavovány v případě, že mají pochybnosti o její efektivitě. Např. V případě výše zmíněných: pouhé poskytování informací bez následných diskuzí, svědectví bývalých drogových uživatelů, šokové taktiky a náhodné drogové testování dětí ve školách. U žádné z těchto metod nejen, že nebyl prokázán žádný pozitivní efekt v oblasti prevence u adolescentů, dokonce se i v mnohých případech projevil opačný, nežádoucí efekt. Zastánci Revolučního vlaku přesvědčují rodiče a veřejnost, že se v prevenci poskytuje málo informací. Přesto, přesně: efektivní a etická prevence, na rozdíl od hlučného aktivismu – je často skrytá a zařazena do vzdělávacího systému nebo funguje na vytváření lepšího a bezpečnějšího prostředí pro růst dětí a mladistvých.

Používejte vědecky ověřenou prevenci

Nepochybujeme o tom, že je důležité poskytovat mladým lidem objektivní, uvěřitelné a vyvážené informace o drogách. Ty mohou být snadno součástí jakékoliv školní osnovy. Co ale zpochybňujeme, je, pouhé poskytování informací a nic dalšího. Prevence je ve skutečnosti mnohem více než zvyšování povědomí: je o snaze o změnu chování, udržení těchto změn a pozitivní socializaci. Samotné poskytování informací přispívá velmi málo ke splnění těchto cílů, jak můžeme všichni pozorovat v našich vlastních životech: všichni jsme srozuměni s riziky sedavého životního stylu a nezdravého stravování, přesto to naše chování často nezmění.

Preventivní programy, které mají konzistentně pozitivní výsledky ve vysoce kvalitních studiích, jsou k nalezení v „Xchange registru EMCDDA“. Tyto výsledky znamenají skutečnou změnu v chování. Žádný z těchto efektivních programů, který je součástí tohoto a dalších národních registrů není založený na pouhém poskytování informací a žádný nevyužívá výše zmíněné „šokové taktiky“.

V tomto registru a jeho sesterských registrech, například Grüne Liste Prävention v Německu. Rychlý pohled do něj ukazuje, že nároky na účinnost Revolučního vlaku jsou zcela neopodstatněné, jelikož nesplňují základní požadavky k tomu, aby byly evaluovány.

Preventivní postupy a intervenční principy, které byly označeny všemi pravidelně monitorujícími, dostupnými vysoce kvalitními evaluačními studiemi, mohou být nalezeny v Mezinárodních standardech prevence drogových závislostí. Poskytování informací, šokové taktiky a svědectví bývalých drogových uživatelů jsou zde také označeny jako neefektivní.

Jsme srozuměni s tím, že se věda posouvá a vyvíjí a její závěry se mohou měnit a uznáváme, že efektivní intervence nefunguje všude a u každého. Současná preventivní věda nám poskytuje solidní znalosti a nástroje pro prevenci látkového užívání a podporu alternativního chování, které je bezpečné a nepoškodí mladistvé.

Zahrnutí široké veřejnosti do prevence by nemělo znamenat, že kdokoliv může vymýšlet a poskytovat preventivní intervence. V rámci Evropy, je akreditační systém pro pracovníky v prevenci v České republice, majákem pro preventivní politiku: pouze profesionálové absolvující určité minimum vzdělání a tréninkových lekcí ve vědecky založené prevenci, mohou poskytovat preventivní intervence mladým lidem v rámci vzdělávacího systému. Tím se dává najevo, že oblast prevence je velmi křehká a může být škodlivá. Ne každému by tedy mělo být povoleno ji vykonávat. Etická prevence založená na principu „neškodit“ musí zajistit, že lidé, kteří ji vykonávají, mají k tomu patřičné kompetence.

Lepší možnost může být i ty méně nákladná

Politici představitelé mají v rukou velkou řadu intervencí, které jsou viditelné, efektivní a přinášejí politický kapitál. Proč obětovat reputaci a nést riziko spojené s podílením se na kontroverzních, komerčních a chybných přístupech pouze proto, že nějaký vlivný člověk je přesvědčen, že fungují, ale bez dalších vědeckých důkazů? Policejní pracovníci zahrnuti do prevence mají k dispozici spoustu prakticky potvrzených způsobů jednání v rámci policejní práce: vyskytovat se v okolí škol a místech nočního života, garantování pocitu bezpečí, snižování prodeje drog nezletilým. Policie je klíčová pro vytváření bezpečného prostředí pro mladé lidi. Proč plýtvat zdroji a časem na neefektivní informativní aktivity?

Vedení školy má na výběr z obou vědecky ověřených programů pro školy a prevence zdravého prostředí, které se zaměřují na pozitivní a bezpečné školní prostředí, na jasná školní pravidla týkající se užívání drog nebo jejich přítomnost v prostorách školy. Informace o látkách mohou být poskytovány objektivně v jakémkoli školním předmětu. Proč vystavovat školní děti přehnaným příběhům, které vyvolávají pouze krátkodobé emoce?

Rodiče mají velké množství efektivních alternativních rodičovských postupů, které mohou používat doma jako nástroj k ochraně zdraví svých dětí. Povzbuzujeme rodiče, aby byli přístupní k tomu odmítnout intervence a preventivní aktivity, které by mohly ohrozit jejich děti (např. beseda s ex-uživatelé). Neexistuje žádný důvod k tomu děti děsit a upozorňovat je na nevhodné příklady ze života, které je mohou inspirovat k tomu je následovat. To hrozí hlavně v případě, že se publikum skládá z mladých lidí, kteří jsou ve svém věku ovlivnitelní a zranitelní.

Existují účinné přesvědčivé principy předávání informací, které lze použít skrze média, která nevyvolávají odpor mladých lidí.

Speciálně pro tento účel členové EUSPR vyvinuli mezinárodní Universální osnovu prevence v kratší „evropskou verzi“, které je dostupná na webových stránkách EMCDDA jako „Evropská preventivní osnova“. V souvisejících vzdělávacích kurzech získávají účastníci do 2 až 5 dnů potřebné znalosti o:

- efektivních preventivních principech, strategiích a programech
- jak vybrat důležitá sdělení, která mění postoje
- jak poznat evaluace, které odpovídají na relevantní otázky
- a jak dosáhnout dobré praxe v prevenci

European Society for
Prevention Research

<http://euspr.org/>

Kurz a jeho manuál jsou založeny na tom, co je v prevenci považováno za účinné, bylo vyvinuto experty bez komerčních zájmů a pomáhají rozhodujícím představitelům ochránit děti před neúčinnou či škodlivou nabídkou některých preventivních aktivit.

Naše společnost si uvědomuje, že preventivní praxe v mnoha částech Evropy zdaleka nedosahuje ideální úrovně používání účinných strategií založených na vědeckých důkazech. Přesto, toto není ospravedlnění k výběru drahých komerčních preventivních nabídek, které nebyly evaluovány a nemají žádné teoretické, vědecky ověřené základy, pouze proto, že působí inovativně a, že lépe osloví mladé lidi. Získání pozornosti je pouze prvním krokem v preventivním procesu a snahy, které zůstávají jen u toho, obvykle selhávají.

Měli bychom přijmout přístupy založené na racionalitě a vědě, nikoliv pouze na míře popularity. To je obzvláště důležité uvědomíme-li si, jak velké peníze jsou prevenci poskytovány. Ty musí být moudře utraceny, protože investice do neefektivní prevence ovlivňuje zdroje té efektivní. Vyzýváme všechny instituce, které se podílejí na podpoře programů pro žáky / studenty, aby dodržovaly stávající standardy kvality v drogové prevenci a zodpovědně přehodnocovaly a odmítaly šíření a propagaci intervencí, které nejsou v souladu se současnými standardy prevence v Evropě. Vyzýváme k dodržování schválených klíčových dokumentů Evropské strategie pro drogy podporovaných klíčovými mezinárodními profesními společnostmi a institucemi podílejícími se na vytváření kvality v prevenci: EMCDDA, Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC) a Společnost pro výzkum prevence (SPR)